

सात अंतराय

मांसरक्ताद्रचर्मास्थिसुरादर्शनतस्त्यजेत् ।
भृत्तागिडवीक्षणादन्नं प्रत्याख्यातान्नसेवनात् ॥ ३१८ ॥

सप्तान्तरायाः सन्तीह पालनीयाश्च श्रावकै ।
अन्येषां दुर्वहत्वाच्च सप्तैव नाधिका मताः ॥ ३१९ ॥

अर्थ - श्रावकांनी जेवणाच्या वेळी हे सात अंतराय पाळले पाहिजेत. मांस, रक्त, ओले चामडे, हाडे आणि मदिरा पाहून जेवणाचा त्याग करावा. जेवणात मेलेला किडा पाहून, उष्टे टाकलेले अन्न खाताना पाहून भोजनाचा त्याग करावा. याशिवाय बरेच अंतराय आहेत परंतु ते पालन करणे श्रावकांना शक्य होणार नही. (केवळ मुनीकङ्गनच त्याचे पालन होते.) म्हणून श्रावकासाठी ह सात अंतराय सांगितले आहेत. ॥ ३१८-३१९ ॥

रात्री भोजन त्याग

प्रसर्पति तमपुरे पतन्तः प्राणिनो भृशम् ।
यत्रान्ते नावलोक्यन्ते तत्र रात्रौ न भुज्यते ॥ ३२० ॥

मक्षिका कुरुते छदिं कुष्ठव्याधि च कोकिला ।
मेधां पिपीलकाऽवश्यं निर्वासयति भक्षिता ॥ ३२१ ॥

अर्थ - ज्या रात्री अंधःकाराच्या पुरात बुद्धून गेल्या आहेत व त्यामुळे अन्नामध्ये किड्यांचा भरपूर वर्षाव होत आहे, अशा रात्री भोजनाचा त्याग करावा.

अर्थ - रात्रीच्या अंधःकारात न दिसल्यामुळे चुकून जर माशी खाल्ल्या गेली तर लगेच उलटी होते. विसंभरी कसारी खाण्यामुळे कोडासारखे रोग उत्पन्न होतात, कीडेमुंगी खाण्यात आले तर बुद्धी भ्रष्ट होते. || ३२०-३२१ ||

दन्तखण्डं दृष्टखण्डं गोमयः कुरुते घृणाम् ।
भोज्ये च पतिता यूका वितनोति जलोदरम् ॥ ३२२ ॥

अर्थ - भोजनात जर दाताचा तुकडा, खडा आणि शेणाचा अंश आला तर घृणा (किळ्स) उत्पन्न होते आणि भोजनात पडलेली ऊ खाल्ल्या गेली तर जलोदरासारखा रोग होतो. || ३२२ ||

शिरोरुहः स्वरध्वन्सं कष्ठपीडा च कण्टकः ।
वृश्चिकस्तालुभग्डं च तनुते ना संशयः ॥ ३२३ ॥

अर्थ - भोजनात पडलेला श्लेस स्वरभंग करतो, काटा कंठाला (घशाला) त्रासदायक होतो. आणि विंचु ताळुभंग करतो, यात काही संशय नाही. || ३२३ ||

अतोऽन्येऽपि प्रजायन्ते दोषाः वाचामगोचराः ।
विमुञ्चन्तु ततः सन्तः पापकृन्निशानम् ॥ ३२४ ॥

अर्थ - याशिवाय, रात्री भोजन करण्याने न सांगता येण्यासारखे (वाणीला अगोचर) असे दोष उत्पन्न होतात. म्हणून सज्जनांनी पापमय अशा रात्री भोजनाचा त्याग करावा. || ३२४ ||

रात्री सर्व प्रकारच्या भोजनाचा त्याग

ये रात्री सर्वदाऽहारं वर्जयन्ति सुमेधसः ।
तेषां पक्षोपवासस्य फलं मासेन जायते ॥ ३२५ ॥

अर्थ - जे बुद्धिमान लोक नेहमीच रात्री सर्व प्रकारच्या आहाराचा त्याग करतात त्यांना एक महिन्यात पंधरा दिवसाच्या उपवासाचे फल मिळते. ॥ ३२५ ॥

वारंवार जेवण करणे त्याज्य

खादत्यहर्निशं येऽत्र तिष्ठन्ति व्यस्तचेतनाः ।
शृङ्खलपुच्छपरिभ्रष्टारस्ते कथं पशवो नच ॥ ३२६ ॥

अर्थ - जे बुद्धिमान लोक रात्रंदिवस खात राहतात, ते शिंगे आणि शेपूट नसलेल्या पशुप्रमाणे आहेत, असे का मानू नये. ॥ ३२६ ॥

केळ्हा भोजन करावे ?

वासरस्य मुखे चान्ते विमुच्य घटिकाद्वयम् ।
योऽशनं सम्यगाधत्ते तस्या नस्तमितव्रतम् ॥ ३२७ ॥

अर्थ - जो गृहस्थ सूर्योदयानंतर आणि सूर्यास्ताआधी दोन तास सोडून आहार करतो, तोच खरा अनस्तमित (रात्रि भोजन त्याग) व्रताचे पालन करणारा होय. ॥ ३२७ ॥

रात्रिभुवित परित्यागफलं गोमायुनेरितम् ।
तदत्यागफलं चापि लोकैर्दृष्टं धनश्रियः ॥ ३२८ ॥

अर्थ - रात्री भोजन त्यागाचे फळ या लोकात गोमायुने (वटवाघुळाने) स्पष्ट केले. आणि रात्री भोजनाचे (वाईट) फळ धनश्रीला मिळाले. ॥ ३२८ ॥

उलूक काक मार्जारागृधसंवर शूकराः ।
अहिवृश्चकगोधाश्च जायन्ते रात्रिभोजनात् ॥ ३२८ ॥

अर्थ - रात्री भोजन करणारा मनुष्य पुढील जन्मात घुबड, कावळा, मांजर, गिधाड, विसमरा, डुककर, साप, विंचू, आणि गोधा (एक कीटक) अशा निकृष्ट प्राण्यांचाजन्म घेतो. ॥ ३२९ ॥

रात्री भोजन त्यागाचे महत्त्व

रात्रिभुवितविमुक्त्य ये गुणाः खलु जन्मिनः ।
सर्वज्ञमन्तरेणान्यो न सम्यग् वक्तुमीश्वरः ॥ ३३० ॥

अर्थ - रात्री भोजन त्यागामुळे जे गुण प्रकट होतात त्याचे वर्णन करण्यास सर्वज्ञ देवाशिवाय दुसरा कोणीही समर्थ नाही. ॥ ३३० ॥

पाच अणुव्रते

अणुव्रतानि पञ्च स्युस्त्रिप्रकारं गुणव्रतम् ।
शिक्षाव्रतानि चत्वारि सागाराणां जिनागमे || ३३१ ||

अर्थ - जिनप्रणित आगमामाध्ये श्राकवांचे पाच अणुव्रत, तीन गुणव्रत आणि चार शिक्षाव्रत असे बारा (प्रकारचे) व्रत सांगतले आहे. || ३३१ ||

पाच अणुव्रते

हिंसातोऽसत्यतः स्तेयान्मैथुनाच्च परिग्रहात् ।
यदेकदेशविरतिस्तदणुव्रतपञ्चकम् || ३३२ ||

अर्थ - हिंसा, असत्य, चोरी, मैथुनसेवन आणि परिग्रह या पाच पापांचा त्याग करणे ही पाच अणुव्रते आहेत.

अहिंसाणु व्रत

यत्कषायोदयात्प्राणिप्राणानां व्यपरोपणाम् ।
न कापि तदहिंसाख्यं व्रतं विश्वहितंकरम् || ३३३ ||

अर्थ -- कषायाच्या उदायानेदेखील जो कधीही प्राण्यांच्या प्राणांचा घात करीत नाही, तो विश्वहितकारक अशा अहिंसाव्रताचा धारक होय. || ३३३ ||

हिंसेचे फळ, दुर्धर रोग

विलोक्यानिष्टकुचित्वपनडगुत्वादिफलं सुधीः ।

त्रसानां न क्वचित्कुर्यान्मनसापि हि हिंसनम् ॥ ३३४ ॥

अर्थ - जगातील अनेक दुर्धर रोगांनी पीडीत महारोगी, लंगडे आदि पाहून बुधिमान माणसाने त्रस जीवांचा नाश करण्याचा विचार देखील मनात आणू नये. ॥ ३३४ ॥

निष्कारण एकेद्वियांची हिंसा नको

स्थावरेष्वपि सत्वेषु न कुर्वीत निरर्थकम् ।

स्थास्तु मोक्षसुखं काडक्षन् हिंसा हिंसापराडमुखः ॥ ३३५ ॥

अर्थ - स्थायी मोक्षसुखाची इच्छा करणाऱ्याने स्थावर जीवांचीदेखील निरर्थक हिंसा करू नये आणि हिंसेपासून पराडमुख (दूर) रहावे. ॥ ३३५ ॥

विरताविरत म्हणजे काय ?

स्थावराणां पञ्चकं यो विनिघ्नन्पि तिक्षति ।

त्रसानां दशकं सः स्यादिरताविरतः सुधीः ॥ ३३५ ॥

अर्थ - आरंभ (सांसारिक क्रिया) आदी कामामुळे पाच प्रकारच्या स्थावर जीवांचा नाश करून देखील जो पुरुष द्विंद्रिय, चतुरेंद्रिय, असंज्ञी पंचेंद्रिय, संज्ञी पंचेंद्रिय, पर्याप्तक, अपर्याप्तक किंवा सूक्ष्मस्थावरपी दहा प्रकारच्या त्रस जीवांचे रक्षण करतो, तो विरताविरत व्रताचा धारक होतो.

॥ ३३६ ॥

हंसा हे महान पाप

प्रियस्वेत्युच्चमानोऽपि देही भवति दुःखितः ।

मार्यमाणः प्रहरणौर्दारुणौर्न कथं भवेत् ॥ ३३७ ॥

अर्थ - 'तू मरु न जा' असे म्हटले तरी मनुष्य दुःखी होतो. मग भयानक शस्त्रांनी मारल्या जाणारा तो अत्यंत दुःखी कसा होणार नाही ? निश्चितच होईल.

अहिंसेने प्राण दानाचे पुण्य

जिजीविषति सर्वोऽपि सुखितो दुःखितो दुःखितोऽथवा ।

ततो जीवितदात्रात्र किंन दत्तं महीतले ॥ ३३८ ॥

अर्थ - या भूतलावर सुखी असो की दुःखी असो, सर्वच प्राणी जगण्याची इच्छा करतात. तेव्हा प्राण्यांना जीवदान देणाराने त्यांना काल दिले नाही ? अर्थात् जीवांना सर्व प्रकारचे सुखच दिले. ॥ ३३८ ॥

दया देवतेचे वर्णन

सर्वासामपि देवीनां दयादेवी गरीयसी ।

या ददाति समस्तेभ्यो जीवेभ्योऽभयदक्षिणाम् ॥ ३३९ ॥

अर्थ - जगातील सर्व देवीमध्ये दयाही देवी सर्वात श्रेष्ठ आहे. कारण ती सर्व जीवांना अभयदानांची दक्षिणा देते ॥ ३३९ ॥

उगारलेल्या शस्त्राने प्राणी भयभीत

निशातधारमालोक्य खगडमुत्खातमगिडनः ।

कम्पन्ते त्रस्तनेत्रास्ते नास्ति मृत्युसमंभयम् ॥ ३४० ॥

अर्थ ---- तीक्ष्ण धार असलेली तलवार मारण्यासाठी उचललेली पाहून प्राणी मृत्युच्या भीतीने भयभीत नेत्रांनी थरथर कापू लागतात. मृत्युसारखे भय या लोकात नाही. ॥ ३४० ॥

शांततेसाठीही हिंसा नको

प्राणघातः कृतो देवपित्रर्थमपि शान्तये ।

न कचचित्किंगुडाशिलष्टं न विषं प्राणाघातकम् ॥ ३४१ ॥

अर्थ - देव - देवता आणि पितरांच्या शांतीसाठी केलेला प्राण्याचा वध कधीही सुख-शांती मिळू देत नाही. गुळात मिसळलेले विष प्राणघातक ठरत नाही का ? ॥ ३४१ ॥

कुलाचार म्हणून होणाऱ्या हिंसेचा त्याग

हिंसा विघ्नाय जायेत विघ्नशान्त्यौ कृतापि हि ।

कुलाचारधियाप्येषा कृता कुलविनाशिनी ॥ ३४२ ॥

अर्थ - विघ्न (संकट) हरण्यासाठी केलेली हिंसा ही संकटाला कारणीभूत होते. कुलाचार करण्याच्या इच्छेने (बुद्धीने) केलेली हिंसा देखील कुलाच्या नाशाला कारणीभूत होते. ॥ ३४२ ॥

शांती व्हावी म्हणून देखील हिंसा नको

अपि शान्त्यै न कर्तव्यो घोरः प्राणिवधः क्वचित् ।

यशोधरो न किंयातस्तं कृत्वा किल दुर्गतिम् ॥ ३४३ ॥

अर्थ - शान्ततेसाठी सुध्दा घोर प्राणीहिंसा कधी करू नये. यशोधर राजा अशी हिंसा करू न दुर्गतीस गेला. ॥ ३४३ ॥

हिंसक माणूस श्रेष्ठ नाही

कुणिर्वरं वरं पडगु शरीरी च वरं पुमान् ।

अपि सर्वोऽडसंपूर्णो न तु हिंसापरायणः ॥ ३४४ ॥

अर्थ - दयाळू असा लुला- लंगडा मनुष्य श्रेष्ठ आहे. परंतु हिंसापरायण पुरुष सर्वांगाने परिपूर्ण असला तरी श्रेष्ठ नाही. ॥ ३४४ ॥

अल्प अहिंसेचे फळ

पाठीनस्य किलेकस्य रक्षणात्पञ्चधाऽपदः ।

व्यतीत्य सम्पदं प्राप धनकीर्तिमनीषिताम् ॥ ३४५ ॥

अर्थ - उदाहरण पहा - एका माशाच्या रक्षणाकरिता पाच वेळा संकटात सापडलेल्या कोळ्याला पुढे मनोवांछित संपत्ती मिळाली. म्हणून ज्ञानी लोकांनी हिंसेपासून दूर रहावे. ॥ ३४५ ॥

सत्याणुव्रत

लाभालाभभयद्वेषैरसत्यं यत्र नोच्यते ।
सूनृतं तत्प्रशंसन्ति तथ्यमेव द्वितीयकम् ॥ ३४६ ॥

अर्थ - जो फायदा, तोटा, भीती , द्वेषामुळे सुध्दा खोटे बोलत नाही. त्या सत्याची ज्ञानीजन प्रशंसा करतात. सत्य हे दुसरे अणुव्रत होय. ॥ ३४६ ॥

असल्याची कटु फळे

कुरुपत्वलयधिस्त्व निन्द्यत्वादि फलं द्रुतम् ।
विज्ञाय वितथं तथ्यवादी तत्क्षणतस्त्यजेत् ॥ ३४७ ॥

अर्थ -- सत्यवादी मुनष्याने खोटे बोलण्याची कुरुपता, लुघता आणि निंद्यता इ. फळे पाहून असत्य भाषणाचा त्याग करावा. ॥ ३४७ ॥

असत्याने गुणांचा नाश

तदसत्योचितं वाक्यं प्रमादादपि नोच्यते ।
उन्मूल्यन्ते गुणा येन वायुनेव महाद्रुमाः ॥ ३४८ ॥

अर्थ - ज्याप्रमाणे वाच्यामुळे मोठमोठी झाडे मुळासकट उखडली जातात, तसेच असत्य भाषणामुळे मोठमोठे गुणही नाहीसे होतात. म्हणून चुकून देखील (प्रमादाने) असत्योचित भाषण करू नये. || ३४८ ||

दोष सहित वचन त्याज्य

असत्याधिष्ठितं शिलष्टं विरुद्धं मलसङ्कुलम् ।

ग्राम्यं च निष्ठूरं वाक्यं हेयं तत्त्वविशारदैः ॥ ३४९ ॥

अर्थ - जे असत्यमिश्रित, श्लेशयुक्त, (द्वयर्थी) विरुद्ध, दोष-बहुल, ग्राम्य आणि कठोर असेल, असे वचन तत्त्व जाणणाऱ्यांनी तिरस्करणीय मानावे. || ३४९ ||

असत्य बोलणारा कोणत्या गतीत जाईल ?

सुनृतं न वचो द्रूपे यः प्राप्य जिनशासनम् ।

भृषावादी मृतो मूढः कां गतिं स गमिष्यति ॥ ३५० ॥

अर्थ - जो मनुष्य जिनशासन प्राप्त करून देखील खोटे बोलतो तो असत्य वादी, मूर्ख, मेल्यावर कोणत्या गतीला जाईल हे सर्वज्ञाच जाणोत. || ३५० ||

सत्यवादी माणसावर विश्वास

सत्यवाक्याज्जनः सर्वो भवेद्विश्वसभाजनम् ।

किं रथ्याम्बु दुग्धाद्येः सग़जाद्दूग्धायते तराम् ॥ ३५१ ॥

अर्थ - सत्य बोलण्यामुळे सर्वजण विश्वासपात्र होतात. (बोलण्यावर विश्वास ठेवतात.)
उदाहरणार्थ - रस्त्यात पडलेला पाण्याचा थेंब क्षीरसारगरात पडल्यावर दुधासारखा होत नाही काय ? || ३५१||

सत्य हे हित, मित, प्रिय असावे

स्वात्माधीनेऽपि माधुर्ये सर्वप्राणिहितकडरे |
बूयात्कर्णकटु स्पष्टं को नाम बुधसत्तमः || ३५२ ||

अर्थ - सर्व प्राणीमात्रांना हितकारक आणि मधुर बोलणे आपल्या हातात (अधीन)
असताना कोणता ज्ञानी मनुष्य कर्णकटु (कानाला कठोर भासणारे) वचन बोलेल ? || ३५२ ||

प्राण्याचे प्राण रक्षणार्थ असत्य वचनही बोलावे.

सत्त्वसन्ततिरक्षार्थं मनुष्यः करुणाचणः |
असत्याधिष्ठितं वाक्यं ब्रुवन्नपि न पापभाक् || ३५३ ||

अर्थ - प्राणीसमूहाच्या रक्षणासाठी करुणामयी ह्यदयाचा मनुष्य असल्यावर आधारलेले
वचन बोलला तरी तो पापाचा भागीदार होत नाही. || ३५३ ||

दडपणानेही असत्य बोलू नये
परस्परोधतो ब्रूते यो असत्यं पापवञ्चितः |
वसुराजं श्वान्योति सः तूर्ण नरकावनीम् || ३५४ ||

अर्थ - पापामुळे फसल्या गेलेला मनुष्य दुस-याच्या आग्रहावरून जेव्हा खोटे बोलतो, तो वसुराजाप्रमाणे नरकभूमीला पात्र होतो. ॥ ३५४ ॥

वचन कसे असावे ?

सुनृतं हितमग्राम्यं हितं कारुण्याचितम् ।
सत्योपकारकं वाक्यं वक्तव्यं हितकाङ्क्षिणा ॥ ३५५ ॥

अर्थ- म्हणून आत्मकल्याणाची इच्छा असणा-या व्यक्तीने सत्य, हितकारक, ग्राम्य नसलेले, प्रामाणिक, दयागर्भित आणि उपकारक असे सत्य वचनच बोलले पाहिजे. ॥ ३५५ ॥

काही कथांचे दाखले

धनदेवेन सम्प्राप्तं जिनदेवेन चापरम् ।
फलं त्यागापरभवं परमं सत्यसम्भवम् ॥ ३५६ ॥

अर्थ- हे उदाहरण पहा- धनदेवाने सत्याचा त्याग केल्यामुळे अनेक दुःख भोगली आणि जिनदेवाने सत्य बोलल्यामुळे उत्तम फल प्राप्त केले. ॥ ३५६ ॥

अचौर्याणुव्रत

विस्मृतं पतितं नष्टं स्थापितं पथि कानाने ।
परस्वं गृह्णते यैर्न तत्तृयीयकमणुव्रतम् ॥ ३५७ ॥

अर्थ- रस्त्यात, जंगलात (अथवा कोठेही) दुस-याचे विसरुन राहिलेले किंवा ठेवलेले धन जो घेत नाही, (ग्रहण करीत नाही) तो अचौर्याणुव्रत या तिस-या व्रताचा धारक होतो ॥ ३५७ ॥

चोरी का करु नये ?

दास्यप्रेर्षस्वदारिद्र्घदौर्भाग्यादिफलं सुधी : ।

ज्ञात्वा चौर्थं विचारज्ञो विमुञ्चेन्मुक्तिलालसः ॥ ३५८ ॥

अर्थ- दास्य, सेवकत्व, दारिद्र्घ आणि दुर्भाग्य या गोष्टी प्राप्त होणे, म्हणजे चोरीचे फळ आहे, असे समजून विचारी आणि मुक्ती इच्छिणा-या ज्ञानी माणसाने चोरीचा त्याग केला पाहिजे.
॥ ३५८ ॥

चोरीची भावना करु नये

धैर्येण चलितं धर्मवृद्धया च प्रपलायितम् ।

विलीनं परलोकेन स्तेयता यदि मानसे ॥ ३५९ ॥

अर्थ- ज्या माणसाच्या मनात चोरीचा भाव आहे, तो धैर्यापासून विचलीत होतो, धर्मवृद्धी पासून दूर पळतो आणि त्याचे परलोकातील सुखसुध्दा नाहीसे (विलीन) होते. ॥ ३५९ ॥

चोरी करणारा सुखी नसतो

सशाल्योऽपि जनः क्वापि काले सौख्यं समश्नुते ।

अदत्तादानदुर्धर्यानसाधितात्मा तु न क्वचित् ॥ ३६० ॥

अर्थ- कधी कधी मनात शल्य असलेला मनुष्यही सुखी होऊ शकतो, पण न दिलेल्या दानाचे ध्यान करणारा आत्मा कधीचा सुखी होऊ शकत नाही. || ३६० ||

पाप- सैन्य युक्त चोरी त्याज्य होय

एन : सेनायुतः स्तेनः शिरःशेषोऽपि राहुवत् ।

कलावतामपि व्यक्तं सुवर्णं हस्ते कुधी : || ३६१ ||

अर्थ- पापरूपी सेनेने युक्त असा चोर, त्याचे फक्त डोके (शिर) शिल्लक राहिले तरी, राहुसारखे कलावान (पूर्ण कला असलेल्या चंद्राच्या) सुवर्णाला (चांगल्या) स्पष्टपणे नाहीसे करतो.

भावार्थ- केवळ शिरच असलेला राहू पूर्ण कला असलेल्या चंद्राला ग्रासून त्यांचा सुवर्ण (उत्तम वर्ण) विवर्ण म्हणजे मलीन करतो. तसेच सर्व अवयव छिन्न होऊन चोराचे फक्त डोके जरी शिल्लक राहिले तरी तो चांगल्या चांगल्या कलावन्तांचे सुवर्ण हरण करून (चोरून) त्याला विवर्ण करील. || ३६१ ||

कुपथ्य सेवनाचा दृष्टांत

चुराशीलं जनं सर्वे पीडयन्ति न संशय : ।

अपथ्यसेविनं व्याधिमन्तं रोगगणा इव || ३६२ ||

अर्थ- कुपथ्य सेवन करणा-या रोग्याला अनेक रोगांचे समूह जसे त्रास देतात, तसे चोराला सारेजण त्रास देतात.

चोर व राहू- दृष्टांत

स्तेनस्य सगडतिर्नूनं महतां स्याद् विपत्तये ।
राहुणा सगडतः किं न चन्द्रो दुःखी पदे पदे ॥ ३६३ ॥

अर्थ- राहूच्या संगतीत चंद्र पावलोपावली दुःखी होतो, तशी चोरांची संगत खरोखर महापुरुषांच्या विपत्तीला पदोपदी कारणीभूत होते. ॥ ३६३ ॥

चोरीचे दुष्फल

अर्थ- चोरीरुपी वृक्षाचे फळ या जन्मी प्राणवध, अंगच्छेदन आणि ताडन हे आहे. आणि परलोकात अनेक प्रकारच्या दुःखांनी भरलेला नरक आहे. तेथे त्यांच्या संगतीमुळे सतत दुःखच प्राप्त होते. ॥ ३६४ ॥

आणखी दृष्टांत

नियुक्तोऽपि महैश्वर्ये राजा विक्रमशालिना ।
श्रीभूतिश्चौर्यतोऽनन्तभवभ्रमणमासदत् ॥ ३६५ ॥

अर्थ- हे उदाहरण पहा- पराक्रमी सिंहसेन राजाने पहान ऐश्वर्य- शाली मंत्रीपदावर नेमणूक करुन सुध्दा श्रीभूती सत्यघोष चोरीच्या पापामुळे अनेक भवातून भ्रमण करीत राहिला. ||
३६५ ||

वसुदत्तत्मज उदाहरण

वसुदत्तत्मज पूतः सुमित्रस्तु वणिकचरः ।
चुरात्यागेन सम्प्राप्तं पहोन्नतपदं सताम् ॥ ३६६ ॥

अर्थ- याच्या उलट हे उदाहरण पहा- वसुदत्त श्रेष्ठीचा पुत्र चोरीचा त्याग केल्यामुळे सज्जनाच्या महान पदास प्राप्त झाला. म्हणून चोरीचा त्याग करावा. || ३६६ ||

उत्तम ब्रम्हचर्य

यन्मैथुनं स्मरोद्रेकात्तदब्रम्हातिदुःखदम् ।
तदभावात् व्रतं सम्यग् ब्रम्हचर्याख्यमीरितम् ॥ ३६७ ॥

अर्थ- कामविकाराच्या अधिकतेमुळे जे स्त्री- पुरुष विषयसेवन करतात, त्याला अब्रम्ह म्हणतात. या मैथुन सेवनाच्या त्यागामुळे जे व्रत होते त्याला उत्तम ब्रम्हचर्य नावाने ओळखतात.
॥ ३६७ ॥

स्व- स्त्री- संतोष

कुरुपत्वं तथा लिङ्डच्छेदं षण्ठत्वमुत्तमः ।

दृष्टवाऽब्रम्हफलं मुक्त्वाऽन्यस्त्रीः स्वस्त्रीरतो भवेत् ॥ ३६८ ॥

अर्थ- ब्रह्मचर्याचे पालन न केल्यामुळे येणारी कुरुपता, लिंगच्छेद, नपुंसकत्व ही फळे पाहून उत्तम माणसाने अन्य स्त्रियांचा त्याग करून स्वतःच्या स्त्रीवरच समाधान मानावे. (स्वदारसंतोष मनावा) ॥ ३६८ ॥

बर्फाळ प्रदेशात कमळ उगवत नाही

पररामाञ्चिते न धर्मारिथतिरडि.नाम् ।

हिमानीकलिने देशे पद्मोपतिः कुतस्तनी ॥ ३६९ ॥

अर्थ- परस्त्रीवर आसक्त झालेल्या माणसाच्या मनात धर्माची भावना येऊ शकत नाही. बर्फाने आच्छादित प्रदेशात कमळाची उत्पत्ती कशी होऊ शकेल ? ॥ ३६९ ॥

लक्ष्मीचा निवास-ब्रह्मचर्यात

परनारी नरोनर्ति चित्ते येषामहर्निशम् ।

तत्समोपे सरीसर्ति न क्वापि कमलामला ॥ ३७० ॥

अर्थ- ज्या पुरुषाच्या मनात रात्रंदिवस परनारी नर्तन करते, त्याच्या जवळ निर्मळ लक्ष्मी कधीच येत नाही. ॥ ३७० ॥

अब्रम्हाचे दोष

स्वेदो भ्रान्तिः श्रमो ग्लानिर्मूर्छा कम्पो बळक्षय : ।

मैथुनोत्था भवन्त्यन्यव्याधयोऽप्याधयस्तथा ॥ ३७१ ॥

अर्थ- मैथुनसेवनामुळे, घाम, भ्रम, श्रम, ग्लानी, मूर्छा, कम्प आणि शक्तीक्षय आदी अनेक शारीरिक व्याधी आणि आधी (मानसिक त्रास) निर्माण होतात. ॥ ३७१ ॥

स्त्री- रत्नीने हिंसा

योनिरन्धोभद्वाः सूक्ष्मा लिंगः.सघः.टटः क्षणात् ।

प्रियन्ते जन्तवो यत्र मैथुनं तत्परित्यजेत् ॥ ३७२ ॥

अर्थ- ज्या मैथुनसेवनामुळे, स्त्रीच्या योनीच्या छिद्रात उत्पन्न होणारे अनेक सूक्ष्म जंतु पुरुषाच्या लिंगाच्या संघर्षणामुळे क्षणात मरतात. त्या मैथुनसेवनाचा त्याग केला पाहिजे. ॥ ३७२

॥

हिंसा आणि मैथुन

तिलनाल्यां तिला यद्वत्- हिंस्यन्ते बहवस्तथा ।

जीवा योनौ च हिंस्यन्ते मैथुने निंद्यकर्मणि ॥ ३७३ ॥

अर्थ- ज्याप्रमाणे तिळाने भरलेल्या नळीत, गरम लोखंडी सळई घातल्यावर सर्व तीळ जळून जातात, तसेच निंदनीय असे मैथुन करताना, योनीमध्ये उत्पन्न होणारे बहुसंख्य जीव मरून जातात. ॥ ३७३ ॥

काम- सेवनाने काम तृप्त होत नाही

मैथुनेन स्मराग्निं यो विध्यापयितुमिच्छति ।

सर्पिषा स ज्वरं मूढः प्रौढः प्रतिचिकीर्णति ॥ ३७४ ॥

अर्थ- जो मनुष्य मैथुनामुळे कामाग्नी शांत करु इच्छितो, तो मूर्ख, तुपाच्या सेवनाने, वाढलेल्या तापाचा प्रतिकार करु इच्छितो. ॥ ३७४ ॥

नारकी जीवन

वरमालिग्ड.ता वहितप्त्यायः शालभञ्जिका ।

न कामिनो पुनः क्वापि कामं नरकपद्धतिः ॥ ३७५॥

अर्थ- अग्नीने तापलेल्या लोखंडी पुतळीला आलिंगन दिलेले चांगले. परंतु कामिनी स्त्रिला आलिंगन देणे चांगले नाही. कारण ती नरकाची परंपरा आहे. ॥ ३७५ ॥

एक दृष्टांत

उदरान् खदिराग्डारान् सेवमानः क्वचिन्नरः ।

सुखी स्यान्न पुनर्नारीजघनद्वारसेवनात् ॥ ३७६ ॥

अर्थ - खैरवृक्षाच्या जळत्या निखा-याच्या सेवनाने मनुष्य कदाचित सुखी होईल. परंतु स्त्रीच्या (जांघेच्या दाराच्या) सेवनाने मनुष्य कधीही सुखी होणार नाही. ॥ ३७६ ॥

स्त्रियांच्या स्मरणाने आपत्ती

आस्तां केलिपरीरम्भविलास परिभाषाणम् ।

स्त्रीणां स्मरणम्यप्येवं धवं स्यादापदाप्तये ॥ ३७७ ॥

अर्थ- स्त्रियांच्या क्रीडा, आलिंगन, विलास आणि संभाषण तर दूरच, केवळ तिच्या स्मरणाने देखील निश्चित आपत्ती येतात. ॥ ३७७ ॥

कामभावनेतून संशय

वामभ्रुवो धुवं पुत्रं पितरं भ्रातरं पतिम् ।

आरोपयन्ति सन्देहतुलायां दुष्टं चेष्टिताः ॥ ३७८ ॥

अर्थ- वाईट हावभाव करणा-या स्त्रिया आपल्या कुटिल कटाक्षाने निश्चितपणे मुलगा, पिता, भाऊ आणि पती यांना संशयाच्या तराजूवर चढवितात. उदा. वाईट चरित्र असलेल्या मातेचा पुत्र, दुश्चरित्र असलेल्या मुलीचा पिता, बहिणीचा भाऊ आणि पत्नीचा पती नेहमीच दुःखी होऊन संदेहाच्या तराजूवर झोके घेत असतो. ॥ ३७८ ॥

आपदामास्पदं मूलं कलेः श्वभ्रस्य पध्दतिः ।

शोकस्य जन्मभू रामा कामं त्याज्या विचक्षणैः ॥ ३७९ ॥

अर्थ- स्त्री ही संकटाचे घर, भांडणाचे मूळ, नरकाची शिंडी आणि शोकाची जन्मभूमी आहे. म्हणून विद्वान लोकांनी अशा स्त्रियांचा व कामप्रवृत्तीचा त्याग करावा. ॥ ३७९ ॥

दुर्भगत्वं दरिद्रत्वं तिर्यक्त्वं जननिन्द्यताम् ।

लभन्तेऽन्यनितम्बिन्यवलम्बनविलम्बिता ॥ ३८० ॥

अर्थ- परस्त्रीच्या सेवनाचा अवलंब केल्यामुळे परलोकात दुर्भाग्य, दारिद्र्य, पशुता आणि जननिंदेला कारणीभूत होतो. ॥ ३८० ॥

एक उदाहरण

परस्त्रीसंगकाडक्षाया रावणो दुःखभाजनम् ।

श्रेष्ठो सुदर्शनोऽकाडक्षातोऽभवत्सुखभाजनम् ॥ ३८१ ॥

अर्थ- परस्त्रीच्या अभिलाषेने रावण हा दुःखाला पात्र झाला. (दुःख भोगावे लागले.) या उलट सुदर्शन श्रेष्ठी परस्त्रीची अभिलाषा न धरल्यामुळे सुखी झाला. ॥ ३८१ ॥

अपरिग्रहव्रत

धनधान्यादिकं ग्रंथं परिमाय ततोऽधिके ।

यत्त्रिधा निःस्पृहत्वं तस्यादपरिग्रहव्रतम् ॥ ३८२ ॥

अर्थ- धनधान्यादीच्या परिग्रहाचे परिमाण निश्चित करून त्याहून अधिकाची इच्छा न धरणे अपरिग्रह व्रत होय. ॥ ३८२ ॥

परिग्रहाबाबत सांवधानता

श्वभ्रपातमसन्तोषमारभं सत्सुखापहम् ।

ज्ञात्वा खडफलं कुर्यात्परिग्रहनिवारणम् ॥ ३८३ ॥

अर्थ- नरकात पडणे, असंतोष, आरम्भ आणि सुखाचे अपहरण करणे, ही परिग्रहाची फळे आहेत. असे जाणून परिग्रहाचा त्याग करावा. ॥ ३८३ ॥

ओङे परिग्रहाचे

परिग्रहस्फुरद- भारभारिन्त भवसागरे ।

निमज्जन्ति न सन्देहः पीतवत् प्राणिनोऽचिरात् ॥ ३८४ ॥

अर्थ- परिग्रहाच्या वाढल्या ओङ्याने आधीच जड झालेले प्राणि अत्यधिक ओङे असलेल्या नावेप्रमाणे संसाररूपी सागरात तात्काळ बुडतात, यात शंका नाही. ॥ ३८४ ॥

परिग्रह-दोषयुक्त

परिग्रहग्रस्ते गुणो नाणुसमः क्वचित् ।

दूषणानि तु शैलेन्द्रमूलस्थानानि सर्वतः ॥ ३८६ ॥

अर्थ- परिग्रहरूपी ग्रहाने ग्रस्त झालेल्या जीवात गुण तर अणु-समानही असतात-उलट दोष मात्र सुमेरुरूपर्वताप्रमाणे मोठे असतात. ॥ ३८६ ॥

परिग्रही हा असंतुष्ट असतो

नरे परिग्रहग्रस्ते न सन्तोषो मनागपि ।

वने दावसामाशिलष्टे कुतः सस्तरुसम्भवः ॥ ३८७ ॥

अर्थ- परिग्रहाने ग्रस्त झालेल्या माणसाला किंचित् देखील संतोष नसतो. वणव्याने वेढलेल्या जंगलात झाडाचे उत्पत्ती कशी शक्य आहे? ॥ ३८७ ॥

एक दृष्टांत

परिग्रहाद् भयं प्राप्तं श्रेष्ठीपुत्रैः शतात्मकै ।
पञ्चभिनृपपुत्रोऽपि त्यागादाय फलं शुभम् ॥ ३८८ ॥

अर्थ- परिग्रहामुळे श्रेष्ठीचे पाचशे पुत्र भयभीत झाले. (या उलट) परिग्रहाचा त्याग केल्यामुळे राजाच्या पाच मुलांना उत्तम फल प्राप्त झाले. ॥ ३८८ ॥

परिग्रहाने दुःख परंपरा

अन्यान्मणिवतादीश्च प्राप्तदुःखपरंपरान् ।
ज्ञात्व गृहरतः कुर्यादल्पमल्प परिग्रहम् ॥ ३८९ ॥

अर्थ- परिग्रहामुळे प्राप्त होणाऱ्या दुःखपरंपरेने ग्रस्त झालेल्या मणिवान् आदि पुरुषांचे चरित्र पाहून गृहस्थांनी उत्तरोत्तनर परिग्रह कमी करावा . ॥ ३८९ ॥

परिग्रह म्हणजे मूर्च्छा

इति मूर्च्छनभावं कर्मबन्धनिबन्धनम् ।
ममैतेऽहंमथैतेषां चेति भावं विवर्जयेत् ॥ ३९० ॥

अर्थ- अशा प्रकारे परिग्रहामुळे येणारा मूर्च्छाभाव हा कर्माचा बंध करणारा आहे, असे मानून, "हे बाह्यपदार्थ माझे आहेत, मी यांचा मालक आहे" हा भाव सोडून द्यावा. || ३९० ||

शीलव्रत ही माता

परिखेव पुरीमेतदव्रतपंचपालिका ।

शीलमाता भवेत्सेव्या सप्तभेदा सुखप्रदा ॥ ३९१ ॥

अर्थ- किल्ल्याचे संरक्षण खंदाकामुळे होते तसेच ही पांचही अणुव्रते पालन करणाऱ्या सुखकारक अशा सप्तभेदरूपी, शीलरूपी मातेची सेवा केली पाहिजे. || ३९१ ||

स्पष्टार्थ- खंदक जसे नगराचे रक्षण करतो तसेच अहिंसादी अणुव्रते पालन करून सुख देणाऱ्या सप्तीभेदरूपी म्हणजे अनेकान्तवादरूपी मातेची सेवा करावी. या ठिकाणी तीन गुणव्रते व चार शिक्षाव्रते यांना सप्तशील म्हटले आहे.

दिग्विरती (तीन गुणव्रते)

कृता यत्र समस्तासु दिक्षु सीमा न लङ्घ्यते ।

दिग्विरतिरति ज्ञेयं प्रथमं तद्-गुणव्रतम् ॥ ३९२ ॥

अर्थ- सर्व दिशांच्या जाण्यायेण्याच्या सीमा निश्चित करून त्याचे उल्लंघन न करणे याला दिग्विरती व्रत म्हणतात. || ३९२ ||

भावार्थ- प्रत्येक दिशेला किती मैल जायचे ते सर्व दिशांच्या बाबतीत निश्चित करावे. आणि त्या मर्यादाचे उल्लंघन करू नये. याला दिग्विरतिव्रत असे म्हणतात. या व्रतामुळे सीमा-बाहेरील हिंसादी पापांचा आपोआपच त्याग होतो. अहिंसेच्या दृष्टीने या व्रताने ती अधिकच समर्थ होते.